

Иржи Менцел - „Капризни години“

Церемонията „Оскар“. Нашето пребиваване в Холивуд малко се проточи, защото в онези дни убиха Мартин Лутър Кинг и имаше национален траур. Тържественото връчване на наградите „Оскар“ се отложи с два дни. Всички тези дни, до самия край, ние преживяхме като в някакъв сън – вечно леко недоспали, ошашавени от американския английски и от необичайната среда. Всички ме потупваха по рамото, но аз не ги разбирах, бяха ме научили на една-единствена фраза, която щеше да ми трябва, ако получа „Оскар“. Церемонията по връчванията днес е добре позната на всеки: в един напрегнат момент някаква известна кинозвезда на подиума отваря плик и обявява името на единия от петте номинирани, щастливецът съответно става, подава насамнатам ръце, после тръгва към подиума, всички ръкопляскат, като останалите четирима, които са се разминали с „Оскара“, се усмихват и ръкопляскат най-много. На подиума после всички, които са там, се прегръщат и си разменят целувки и най-накрая споменатият щастливец трябва да каже няколко думи. Бяха ме научили да кажа: „Ай ем вери глед дат американс лайк дъ чехословак мувис“ – сиреч като патриот да припомня, че и предходната година същата награда е получил чехословашки филм и че ние там в Прага сме страхотни във филмовия бранш.

Бяха ми набили тази фраза, седяхме после в огромната зала в Санта Моника, където се провеждаше церемонията по връчването. Между обявяването на наградите имаше някакви изпълнения, тоест шоу. Тогава още не бе такава скука като днес – най-важното през цялата вечер сега са рекламите. Между отделните връчвания имаше изпълнения на най-големите звезди на шоубизнеса. През трите часа можах да видя на живо Луис Армстронг, Ела Фицджералд, Барбра Стрейзанд, Франк Синатра, големи бигбендове, не си спомням вече кого още. Дори само заради това си заслужаваше екскурзията до Щатите. Водещ бе Боб Хоуп. Когато дойде моментът да се обяви кой е носителят на „Оскар“ за най-добър чуждоезичен филм, стана голям гаф. Трябва да знаете, че по онова време среднестатистическият американец знаеше за Европа толкова, колкото ние днес за африканските племена. Когато някъде кажех, че съм от Чехословакия, двама от трима ме питаха как е Тито. Дани Кей, глупакът на сцената, който държеше в ръцете си плика с името на отличения филм, присви очи към бумажата, която бе измъкнал от плика, и обяви в микрофона: *The winner is – Yugoslav film* – и Саша Петрович, който също бе номиниран за фантастичния си филм *Срещал съм и щастливи цигани*, се надигна от креслото, а Дани Кей продължи: – „*Closely Watched Trains!*“, Саша се срути в креслото и за малко да получи инфаркт. А аз станах, леко пребледнял, само усетих, че оркестърът свири нашия химн. „А стига, бе, то туй е като на олимпиада“, си казах. На подиума взех златната статуетка, Дани Кей ме прегърна през раменете и ме поведе към задната част на сцената. Там имаше редица практикабли и той ме водеше от един към друг. Под нас гъмжеше от журналисти и фотографи. Нямах преводач, всички пъхаха под носа ми микрофон и аз казвах само единственото, което знаех: *I am glad, I am glad*. Дани Кей прие всичко това като своя изява и взе да си приказва с журналистите, а аз стърчах там като бостанско плашило.

При едно тържество в Академията тази година ми показаха запис на церемонията от 1968 г. Не съм бил справедлив към Дани. Той си го е казал съвсем точно от подиума, но гласът му е бил заглушен от репродукторите, които със закъснение са заявявали съдбоносното *The winner is Yugoslav film*, което едва не докара до инфаркт Саша Петрович.

Сетне, с „Оскара“ в ръце, ме отведоха обратно в залата. Седнах си на мястото, сложих статуетката на пода между краката си и продължих да гледам програмата. По едно време, не знам защо, погледнах наляво от себе си. Там седеше Фей Дънауей, актрисата

от „Бони и Клайд”, и реवेशе, та се късаше. Не бе получила „Оскар“. До нея седеше партньорът ѝ Уорън Бийти, който също не бе награден. Дъвчеше усилено дъвка, сякаш за да преглътне огорчението си. Малко по-нататък седеше друг неуспял кандидат, и той наскърбен. Пред мен беше Род Стайгър, който бе получил „Оскар“. Той се извърна към мен и ме потупа по рамото – сиреч: браво, момче! Едва сега, след като видях истериите на звездите, разбрах какво значи за всички тези хора златната статуетка. А аз я крепях на земята между краката си. Усетих, че другите могат да приемат това за неуважение, и за да не ги обидя, я сложих в скута си. После дойдоха да ми напомнят, че е време да потеглим към летището. Тържеството още не бе приключило, но ние не можехме да останем, разминахме се и с банкета след това. Трябваше да се върна в Прага, защото там ме чакаше екип и първи снимачен ден на *Престъпление в шантана*. Същата нощ отлетяхме за Ню Йорк. А „Оскара“ ми го взеха, преди да тръгна – трябвало да гравират на него името ми.

В Ню Йорк се налагаше да изчакаме няколко часа до полета си за Прага. Домъкнахме се до хотела и тъкмо си бяхме легнали, звънна телефонът. Долу на рецепцията ме чакаше Ян Кадар с жена си, голям букет и бутилка уиски. Добрият, мил Ян беше първият, който ме поздрави за „Оскара“. „Оскарът“ за женска роля през 1968 г. отива у Катрин Хепбърн за „Познай кой ще дойде на вечеря”.

Няколко дни по-късно по пощата дойде и прословутата златна статуетка. Бяха я сложили в торбичка – като тия, дето децата си носят в училище цвичките, а имаше и разписка за доставяне: „Оскар“, 1 брой.“ В тази торбичка си го пазя и до днес.

Обратно в Прага. В Прага кацнахме на старото летище в Рузине. Чакаха ни журналисти, директори, актьори, хора от екипа и баща ми. Всички много ни се радваха. Когато барандовският шофьор ни караше с баща ми към Страшнице, под секрет ми каза, че ме гласят за държавна награда, но все едно че не ми е казал, това трябвало да бъде изненада за мен. Оставихме вкъщи баща ми и потеглихме за „Барандов“, където вече ме чакаше екипът на новия филм с триумфална арка и поздравления. Този ден много не заснехме. В ателието дойде директорът Харнах, за да ми каже на ухо, че аз и господин Храбал ще получим държавна награда за нашите *Строго охранявани влакове*. Казва ми го предварително, но аз все едно че не зная, защото засега това е тайна. После ме привика генералният директор Поledняк, който най-тържествено ме поздрави с отличieto и също ми каза, че ще получа държавна награда, но аз още не бива да зная, ще ми се каже официално. На другия ден ни прие министърът на културата Галушка и той със загадъчна усмивка ми заяви, че с господин Храбал ще получим държавна награда, но за това не бива никой да знае – засега е тайна, защото ще ни го съобщи официално самият президент, армейският генерал Лудвик Свобода. Така бяхме поканени в Президентския дворец в Храдчани: аз, чичо Храбал, Ярда Шофър, директорът Харнах, генералният директор Поledняк и министърът на културата Галушка, за да разкажем на господин президента как сме прекарвали в Холивуд. Той ни слушаше, като от време на време клюмваше глава, но когато започнах да разказвам за госпожа Воржишкова, благодарение на която успяхме да видим Сан Франциско, най-красивия град в Северна Америка, където прескочихме за един ден със самолет, изведнъж живна и възторжено въздъхна: „Сан Франциско! Там съм бил!“. Беше участвал в митарстванията на чешките легионери след края на Първата световна война, когато се връщали от Русия през Сибир до Америка и оттам на кораб за Европа. Взе да разказва надълго и нашироко, но шефът на протокола господин Новак му прошепна нещо на ухото, той кимна с глава и смотолев: „Да! Ще бъдете удостоени и с държавна награда!“. И ни подаде ръка. Така на първи май същата година ние с господин Храбал получихме Държавната награда „Клемент Готвалд“. Към нея и свитък с диплом, както

и спестовна книжка с влог от 10 000 крони. Вече се бяхме прославили. Нашият „Оскар“ малко пообърка работата с държавните награди. Първоначално изобщо не са ни предвиждали за нея. Тази година за кинодейците били планирани две награди – едната на Франтишек Влачил и Франтишек Павличек за техния *Маркета Лазарова*, другата на Отакар Вавра и Франтишек Хрубин за *Романс за флигорна*. Тъй като обаче преди две години заради „Оскар“ получиха държавна награда Кадар и Клос, миналата пък заради номинацията си за „Оскар“ – Милош Форман, логично бе след нашия „Оскар“ да последва държавна награда и за нас. Така че въкъси си имам и Държавна награда „Клемент Готвалд“. Често някой с огромно злорадство ми напомня, че имам отличие на името на убиеца Готвалд, както и това, че съм и един от социалистическите лауреати, въпреки че това признание получих от Александър Дубчек.

Сега, като споменавам наред с моите „Строго охранявани влакове“ и „Маркета Лазарова“, и „Романс за флигорна“ – три заглавия за една година, ми става малко тъжно. Чешкото кино действително в онези години имаше свой щастлив период.

Около „Оскара“ тогава у нас не се вдигаше такъв шум, какъвто вдигат сега. По-скоро той предизвика лека завист и недоброжелателност. Чувствах го по поведението на хората около мен. Изненадан бях от много колеги, които винаги са ме смятали малко за аутсайдер. Почувствах го и у други, от които не бях го очаквал. Но ако трябва да съм откровен и справедлив, навярно и аз на тяхно място бих се държал така. Познавам себе си, така че не мога да се сърдя на никого. Единственият, който не промени поведението си спрямо мен, бе Хонза Немец – по-скоро защото той е човек, който към всекиго проявява разбиране.

Слава и съмнения. Едно от нещата, които оцених у жена си Олинка, бе, че макар да живеехме заедно в моето жилище няколко години, нито веднъж не поиска да види „Оскара“. Инак всеки втори, който дойде у дома, най-напред питаше за него. Олга е земен човек, не е интелектуалка, възможно е дори да не знае какво е това „Оскар“. Винаги когато някой подхване приказка за моя милост и за „Оскара“, изпитвам смесени чувства. Щастлив съм, че ми го дадоха в Щатите – това буди респект, повдига престижа, а и гъделичка суетността ми. Но съм и наясно с относителността на тази награда. Че филмът е добър, това се потвърждава и до днес, но това, че получи наградата на Американската филмова академия, е само резултат от щастливо стечение на обстоятелствата. Има безброй добри филми, които никога никаква награда не са получавали, както и доста филми, удостоени с „Оскар“, които сега не стават за гледане. Нашият стар черно-бял филм вече близо 50 години все някъде се прожектира, дори учат за него по филмовите училища, но аз знам, че ако тогава не бе получил това отличие в САЩ, днес никой нямаше да си спомня за него – както става с много добри филми. За себе си зная, че редицата други награди, дипломи и медали никога не бих получил, ако не се знаеше, че съм получил „Оскар“ за най-добър чуждоезичен филм. Една година преди американското отличие *Стро го охранявани влакове* беше награден в Полша като най-добър чуждестранен филм. Някой да знае за това днес? Най ми харесва коментарът на един мой добър приятел, който казва, че съм получил „Оскар“ само заради печата на дупето. В днешно време опростяването на нещата процъфтява.